

Автор посетила 34 альтернативные школы различных типов в Польше, Франции, Германии и Болгарии и собрала материал для сравнительного анализа, результаты которого были представлены на Европейской конференции образовательных исследований в Берлине (2011).

Ключевые слова: образование, эффективность образования, обеспечение качества, альтернативное образование, страны ЕС.

УДК 378.011.3-051

О. М. Іваній

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ТЕХНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті на основі синтезу компетентнісного підходу та принципів контекстного навчання запропоновано технологію формування правової компетентності майбутнього вчителя в навчально-виховному процесі університету. Цілісний процес технологічного забезпечення формування правової компетентності майбутнього вчителя представлено підготовчо-пропедевтичним, змістово-діяльним та рефлексивно-діяльним взаємопов'язаними етапами. Визначено мету, завдання, методи та форми організації навчальної діяльності студентів на кожному етапі, виявлено основні підходи до структурування правової діяльності та роль поетапного формування правових знань студентів для успішної професійної діяльності в майбутньому.

Ключові слова: компетентнісний підхід, контекстне навчання, правова підготовка, технологія, правова компетентність, майбутній учитель, правова діяльність.

Постановка проблеми. В умовах масштабної розбудови правової держави в сучасній Україні правова освіта набуває особливого значення для формування правової культури і правосвідомості особистості, її вмінь легальними засобами правомірно діяти в різноманітних життєвих ситуаціях. Тому правова компетентність учителя стає обов'язковим складником його професійної компетентності, що дозволяє характеризувати педагога як успішного суб'єкта педагогічної діяльності, як менеджера освітніх послуг.

Аналіз практики викладання правових дисциплін у вищих педагогічних навчальних закладах показує, що дидактично-виховний потенціал для формування правової компетентності студентів, закладений у навчально-виховному процесі використовується недостатньо. Ця проблема багато в чому зумовлена тим, що в системі правової підготовки майбутніх учителів недостатньо розробленим є технологічне забезпечення освітнього процесу, пов'язане з переходом від домінуючих сьогодні методів трансляції та репродукції знань до інноваційних педагогічних технологій.

Аналіз актуальних досліджень. У вітчизняній і зарубіжній науці розроблено теоретичне підґрунтя для розв'язання зазначеної проблеми.

Так, формуванню правової компетентності особистості фахівця присвячено праці Дж. Вейланта, М. Маркової, О. Панової. Проблема формування правової культури й правосвідомості майбутніх учителів досліджувалась у працях Г. Васяновича, М. Подберезського, І. Романової та інших учених. Форми, методи та технології формування правової компетентності у майбутніх учителів представлено у роботах М. Введенського, Д. Грубіча, Д. Клочкової та інших. Розглядаючи процес формування правової культури майбутнього вчителя, автор [6] пропонує його поетапність, яка спирається на структурно-змістові характеристики самого процесу. У роботі [4] схарактеризовано інтегративну технологію формування правової компетентності в майбутніх учителів як сукупність сучасних форм, методів, засобів навчання.

Вивчення наукової літератури дає підстави для висновку, що, незважаючи на велику кількість досліджень із правової підготовки майбутнього вчителя, вимагає спеціального дослідження проблема технологічного забезпечення процесу формування правової компетентності майбутнього вчителя на основі методології компетентнісного підходу як одного із головних шляхів підвищення якості професійної освіти.

Мета статті: з позицій компетентнісного підходу обґрунтувати технологічне забезпечення формування правової компетентності майбутнього вчителя в навчально-виховному процесі університету.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи праці, присвячені компетентнісному підходу до професійної підготовки фахівців (Н. Бібік, А. Вербицький, Е. Зеер, В. Лозова, О. Овчарук, А. Хуторський, Т. Шамова та ін.) ми визначили дві групи дидактичних умов відбору й конструювання змісту правової освіти, а також ефективної роботи з ним.

До першої групи умов, яка детермінує характеристики змісту правової освіти, відносяться:

- опора на суб'єктивний досвід студентів при відборі правових завдань;
- використання практико-орієнтованих правових ситуацій – як для постановки проблеми (вступ у завдання), так і для його безпосереднього вирішення;
- використання надмірної правової інформації (у граничному випадку освітнього середовища) для напрацювання навичок роботи в умовах невизначеності;
- використання відкритих (із невизначеним заздалегідь результатом) та закритих (із заздалегідь запланованими відповідями) навчальних завдань.

Друга група умов пов'язана з процесуальною (технологічною) характеристикою освіти. При цьому технології навчання повинні відповідати діяльній частині правових компетенцій, тобто дозволяти набуття майбутнім учителем досвіду поведіння зі знаннями, їх

доцільного застосування [1; 3; 7]. Ми погоджуємося з думками А. Вербицького [2] та Н. Ничкало [5], що професійне становлення особистості фахівця можливе при виборі адекватних цілям і змісту педагогічних технологій, які повинні застосовуватися згідно з принципами контекстного навчання, а саме:

- принцип психолого-педагогічного забезпечення особистісного включення студента в навчальну діяльність;
- послідовного моделювання в навчальній діяльності студентів цілісного змісту, форм і умов професійної діяльності фахівців;
- провідній ролі спільної діяльності, міжособистісної взаємодії та діалогічному спілкуванню суб'єктів освітнього процесу (викладача та студентів, студентів між собою);
- педагогічно обґрунтованого поєднання нових і традиційних педагогічних технологій;
- цілеспрямований розвиток пізнавальної, соціальної, психологічної рефлексії студентів;
- принцип урахування крос-культурних особливостей студентів;
- єдність навчання і виховання особистості фахівця.

Модернізація та уточнення структури правової підготовки майбутніх учителів, заснована на ідеях вищезазначених учених, дозволила запропонувати технологію формування правової компетентності майбутнього вчителя, яка включає три взаємопов'язаних етапи: підготовчо-пропедевтичний, змістово-діяльнісний та рефлексивно-діяльнісний.

Метою *підготовчо-пропедевтичного етапу* технології була підготовка науково-методичного підґрунтя для реалізації навчання, що вимагало вирішення таких завдань, як: актуалізація для студентів мети правової підготовки; розвиток позитивної мотивації студентів щодо набуття правової компетентності як професійної та особистісної якості; розробка навчально-методичного інструментарію забезпечення процесу формування правової компетентності студентів.

Для розвитку мотивації майбутніх учителів щодо набуття правової компетентності, підвищення їхнього інтересу до майбутньої професійно-педагогічної діяльності, посилення уваги студентів до правових питань уже на I курсі під час лекції «Педагогічна професія і сучасність» студенти отримали цільову установку на оволодіння вчительською професією в цілому та необхідності й значущості набуття правової компетентності зокрема, на усвідомлення соціальної ролі вчителя у правовій освіті й правовому вихованні молодого покоління на сучасному складному етапі розвитку країни. На практичні заняття, кураторські години запрошували досвідчених педагогів, працівників дитячих кімнат міліції та інших правоохоронних органів, які пояснювали майбутнім учителям їхню роль у процесі соціалізації

й захисту учнів, доводили необхідність оволодіння майбутнім учителем правовою компетентністю для ефективної організації власної діяльності.

Вирішення завдань цього етапу передбачало коригування планів проведення громадської та культурно-виховної роботи, координацію діяльності деканатів, кафедр, інституту кураторів щодо запровадження заходів професійно-правового спрямування.

Головною метою *змістово-діяльнісного етапу* реалізації розробленої технології було формування в майбутнього вчителя професійно-правових знань, умінь та досвіду професійно-правової діяльності. Розвиток професійних і особистісних якостей, необхідних для успішного здійснення професійно-правової діяльності.

Вирішення цих завдань передбачало:

– доповнення змісту навчальних дисциплін психолого-педагогічного та соціально-правового циклів питаннями професійно-правового характеру (результати такої роботи відбито в табл. 1).

– запровадження розробленого відповідно до запропонованої технології спецкурсу «Правова компетентність майбутнього вчителя» як узагальнюючої ланки системи теоретичної та практичної правової підготовки майбутнього вчителя;

– залучення студентів у різні види діяльності (навчально-пізнавальну, позааудиторну, виховну, науково-дослідну, волонтерську тощо) професійно-правового спрямування.

Для реалізації змісту занять, спрямованих на формування правової компетентності майбутніх учителів, запроваджували різноманітні методи та форми організації навчальної діяльності студентів: інтегровані лекції; заочні екскурсії; написання рефератів, перегляд фрагментів документальних і науково-популярних фільмів на правову тематику; написання творів, есе; ситуативні тренінги; написання термінологічних диктантів; обговорення, розв'язання та прогнозування соціально-педагогічних ситуацій; інтерактивні методи (дидактичні ігри «Педагогічна нарада», «Педагогічний консиліум», «Я – вихователь» тощо; «круглі столи»; «мозкова атака» тощо). Це сприяло поглибленню правових знань, відпрацюванню правових умінь, формуванню критичності, логічності, аналітико-прогностичного стилю мислення, підвищенню інтересу студентів до наукової діяльності та виступів на конференціях із доповідями правової тематики.

Таблиця 1

**Змістове забезпечення формування правової компетентності
майбутнього вчителя у процесі вивчення загальногуманітарних
дисциплін та педагогічної практики**

Курс навчання	Дисципліни, педагогічні практики	Доповнення змісту питаннями правового характеру
I	1. Історія України 2. Історія української культури	1. Конституції в історії України 2. Феномен української правової культури
II	1. Педагогіка 2. Філософія	1. Кваліфікація, педагогічна культура, педагогічна правосвідомість 2. Мораль, етика, естетика і право
III	1. Історія педагогіки 2. Основи педагогічної творчості 3. Методика виховної роботи 4. Економіка	1. Ідеї права, свободи, демократизації, гуманізму в педагогічній думці 2. Професійна компетентність учителя, управління розвитком особистості 3. Зміст морального і правового виховання особистості 4. Держава, право і бізнес
IV	1. Порівняльна педагогіка 2. Культурологія 3. Політологія 4. Соціологія	1. Право на освіту, ідеї Болонського процесу 2. Правова культура, культурні цінності 3. Політичне життя та правовідносини 4. Громадянські права та механізми їх захисту
	Педагогічна практика	
III	Навчальна (безвідривна) практика в школі	Вивчення нормативно-правових документів, що регламентують діяльність школи, їх контент-аналіз
IV	Виробнича (педагогічна) практика в школі	Те саме, що на III курсі навчання та розробка й проведення заходів правового характеру
V	Виробнича (переддипломна) практика в школі	Те саме, що на III і IV курсах навчання та розробка й реалізація правових проектів

Правову компетентність студентів посилювали запровадженням авторського спецкурсу «Правова компетентність майбутнього вчителя» (54 год), що включає такі модулі:

Модуль I. Педагогічна деонтологія (Поняття і основні елементи. Дискретність професійної поведінки вчителя: моральні і правові виміри. Основи теорії правової культури. Правова компетентність учителя).

Модуль II. Правові основи професійно-педагогічної діяльності (Основи теорії права. Міжнародне гуманітарне право та освітнє право України. Освітнє право України: система, структура, елементи. Загальний розподіл компетенцій і повноважень у сфері освіти).

Модуль III. Правовідносини в загальноосвітніх закладах. (Теорія правових відносин: структура, система законних інтересів в освітній сфері. Суб'єкти освітніх правових відносин. Учитель як суб'єкт шкільних правових відносин, особливості правового статусу вчителя).

Модуль IV. Організаційні основи (механізми) реалізації правових компетенцій учителя (Основи теорії управління: сутність, концепція реалізації на шкільному рівні. Співуправління і самоврядування в школі, локальна нормотворчість. Технології правової освіти і правового виховання учнів у процесі професійної діяльності (проективні, мікровикладання, інтерактивні тощо). Правові колізії, конфлікти і способи їх вирішення).

Модуль V. Методичні основи правової самоосвіти вчителя (Методика прогнозування, планування, контролю та діагностики правової освіти учнів у процесі професійної діяльності вчителя. Інформаційне забезпечення правової самоосвіти вчителя (офіційні видання, комп'ютерні пошукові довідково- правові системи).

У процесі вивчення спецкурсу було використано такі організаційні форми й методи навчання, як: лекції, семінари, екскурсії, домашня самостійна робота, індивідуальні завдання, залік, консультація. Під час проведення занять викладач створював ситуації творчого пошуку з опорою на знання, отримані студентами на попередніх етапах професійної підготовки; студенти розробляли авторські проекти з правового виховання учнів.

Під час проходження педагогічної практики студентам пропонувалося (у доповнення існуючих вимог) розробити та провести захід (виховну годину, батьківську зустріч тощо), спрямований на поповнення правових знань суб'єктів освітнього процесу, разом з учнями розробити рекламу правового спрямування.

Реалізація мети *рефлексивно-діяльнісного етапу* розробленої технології вимагала формування готовності і здатності майбутнього вчителя до застосування правових знань у професійній діяльності, умінь здійснювати самоорганізацію, самоконтроль і саморегуляцію у професійній сфері. Для цього після виконання завдань на заняттях або під час самостійного опрацювання навчального матеріалу, наприкінці роботи або вивчення певної теми було широко запроваджено оцінювання відповідей товаришів і самооцінювання, що дозволило залучати студентів до конструктивного аналізу індивідуальної і колективної діяльності, виявлення помилок, знаходження способів їх усунення в подальшій діяльності та шляхів коригування своїх дій.

Цей етап також має результативно-координаційну функцію. На ньому оцінюються кінцеві результати – рівні сформованості правової компетентності студентів.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Підсумовуючи вищезазначене зауважимо, що інтеграція методології

компетентнісного підходу та пояснювальних можливостей теорії контекстного навчання дозволяє виділити змістову та процесуальну складові правової освіти майбутніх учителів, які націлені на досягнення нового, цілісного освітнього результату. Такий підхід за своєю сутністю є технологією формування правової компетентності майбутнього вчителя, яка, в першу чергу, передбачається як варіативно-особистісна та відбиває результат одночасного засвоєння змісту правової освіти й розвитку особистості, яка володіє значущим для неї змістом. Цілісний процес технологічного забезпечення формування правової компетентності майбутнього вчителя представлено взаємопов'язаними підготовчо-пропедевтичним, змістово-діяльнісним та рефлексивно-діяльнісним етапами. Виявлено основні підходи до структурування правової діяльності та роль поетапного формування правових знань студентів для успішної професійної діяльності в майбутньому.

Перспективи подальших досліджень ми пов'язуємо з питаннями навчання студентів використовувати сучасні методи отримання нової правової інформації через комп'ютерну мережу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байталюк О. М. Основи освітнього права та правове регулювання діяльності навчальних закладів України : навч. посіб. для учасників проекту «Правова компетентність освітян – запорука верховенства права в освіті» / О. М. Байталюк, О. Б. Німко. – К. : Видавничий дім «Плеяда», 2010. – 69 с.
2. Вербицкий А. А. Контекстно-компетентностный подход к модернизации образования / А. А. Вербицкий // Высшее образование в России. – 2010. – № 5. – С. 32–37.
3. Іваній О. М. Правова підготовка як умова високого професіоналізму вчителів / О. М. Іваній // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології / голов. ред. А. А. Сбруєва. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. – № 1 (35). – С. 326–333.
4. Клочкова Д. М. Формування правової компетентності у майбутніх учителів в процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «теорія і методика професійної освіти» / Д. М. Клочкова. – Київ, 2011. – 20 с.
5. Ничкало Н. Г. Перспективні напрямки досліджень з проблем професійного становлення фахівця / Н. Г. Ничкало // Дидактика професійної школи : зб.наук.пр. – Хмельницький : ХНУ, 2005. – Вип. 3. – С. 12–19.
6. Потамахин В. В. Формирование правовой культуры студентов неюридического профиля подготовки : автореф. дис. ... канд. пед. Наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / В. В. Потамахин. – Курск, 2009. – 28 с.
7. Фіцула М. М. Педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів освіти / М. М. Фіцула. – К. : Видавничий центр «Академія», 2000. – 543 с.

РЕЗЮМЕ

Іваній Е. Н. Технологическое обеспечение формирования правовой компетентности будущего учителя.

В статье на основе синтеза компетентностного подхода и принципов контекстного обучения предложено технологию формирования правовой компетентности будущего учителя в учебно-воспитательном процессе университета. Целостный процесс технологического обеспечения формирования

правової компетентності майбутнього вчителя представлено взаємопов'язаними підготовительно-пропедевтичним, змістовно-діяльнісним і рефлексивно-діяльнісним етапами. Визначено мету, завдання, методи і форми організації навчальної діяльності студентів на кожному етапі, виявлені основні підходи до структуризації правової діяльності і роль поетапного формування правових знань у студентів для успішної професійної діяльності в майбутньому.

Ключевые слова: компетентнісний підхід, контекстне навчання, правова підготовка, технологія, правова компетентність, майбутній вчитель, правова діяльність.

SUMMARY

Ivanii O. Technology of providing of formation of future teacher's legal competence.

On the basis of the synthesis of contextual learning principles and competence approach the whole set of technological operations was proposed which provides formation of future teacher's legal competence in the university educational process. The integral process of the technology of formation of future teacher's legal competence is represented as a succession of preparatory- propaedeutic, content-activity and reflexive-activity stages.

The aim of the preparatory-propaedeutic stage was to prepare the scientific-methodical ground for realization of legal education. On this stage it was solved the task of actualization for students of the aim of legal preparation, development of positive motivation of students as to gaining legal competence as professional and personal quality, development of educational-methodological tools of providing of process of legal competence formation.

The main aim of the content-activity stage was formation of professional-legal knowledge, skills and professional-legal activity. The development of professional and personal qualities which are necessary for successful realization of the professional-legal activity was provided by means of complement of psychological-pedagogical content and legal discipline with questions of professional-pedagogical character, by attraction of students to different forms of educational and civil of professional-legal direction, by introduction of developed special course, as generalized element of a system of theoretical and practical legal training of a future teacher.

Realization of the aim of the reflexive-activity stage required formation of readiness and capacity of future teacher to the application of legal knowledge in the professional activity, skills to accomplish self-organization, self-control and self-regulation in the professional-legal sphere. This stage also has effective-coordinational function where levels of formation of student's legal competence are estimated.

Key words: context education, competitive approach, legal preparation, technology, legal competence, future teacher, professional-legal activity.

УДК 355.231.1(477)"18"

С. В. Кормілець

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ КАДЕТІВ У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розглянуто питання, що стосуються проблеми організації процесу морального виховання в кадетських корпусах Російської Імперії, які діяли на територіях українських губерній у ХІХ – на початку ХХ сторіччя. Показано основні етапи становлення й розвитку системи морального виховання кадетів, наведено